

Balninkų rūpintojėlio skulptūra

GABIJA SURDOKAITĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: gabisu@yahoo.com

Straipsnyje aprašoma Balninkų Rūpintojėlio skulptūra, saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje, aptariama jo kelionė po įvairius muziejus, skulptūros ikonografija ir ikonologija, atskleidžiamas jos turinys ir prasmė baroko epochos religiniame kontekste.

Raktažodžiai: XVII a. Lietuvos skulptūra, Rūpintojėlis, ikonografija, ikonologija, baroko dailė, portridentinė dailė, Bažnytinio meno muziejus

Rūpintojėlio skulptūra, kurios kilmės vieta lig šiol buvo nežinoma, dabar saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje (inv. Nr. BM–85), į kurią 1958 m. pateko iš Kauno kunigų seminarijos¹. Ji buvo 1935 m. įkurto Bažnytinio meno muziejaus eksponatas. 1940 m., pirmosios sovietų okupacijos metais, Bažnytinio meno muziejus buvo uždarytas, o 1941 m. pradžioje jo rinkinys suskaidytas: didžioji dalis iškeliavo į Vilniaus dailės muziejų, o kita pateko į Kultūros paminklų apsaugos įstaigą². Į pastarąją paimtos ir dvi muziejaus rinkinyje buvusios Rūpintojėlio skulptūros. 1941 m. buvo sudarytas visų Bažnytinio meno muziejaus eksponatų, patekusių į šią įstaigą, sąrašas. Pagal šį išsamų sąrašą galime identifikuoti Balninkų Rūpintojėlio skulptūrą. Dokumente rašoma: „I medinė ant kelmo sėdinti Kristaus „Rūpintojėlio“ statula iš Balninkų“³. Tai vienintelis dokumentas, kuriame minima pirminė skulptūros buvimo vieta.

1941 m. vasarą atgaivintas Bažnytinio meno muziejus pavadintas Religinės dailės muziejumi. Jo rinkinį sudarė atsiimti eksponatai iš Kultūros paminklų apsaugos įstaigos ir dalis rinkinio, nukelavusio į Vilniaus dailės muziejų⁴. 1942 m. Rūpintojėlio skulptūra buvo perduota Religinės dailės muziejui (inventoriaus numeris RDM-51)⁵. 1944 m. muziejus buvo uždarytas⁶. Karo ir pokario metais jo rinkinys buvo išblaškytas po įvairius Lietuvos muziejus, įstaigas bei privačias kolekcijas⁷. Dalis eksponatų buvo saugoma Kauno kunigų seminarijoje. Kaip tik čia iki 1958 m. ir buvo Balninkų Rūpintojėlio skulptūra. 1958 m. jis perduotas Kauno istorijos muziejui (dabar – Vytauto Didžiojo Karo muziejus). Eksponatų priėmimo akte (1958 m. birželio 6 d.) skulptūros radimo vieta nenurodoma⁸. Nuo tada literatūroje⁹ ir muziejaus knygoje ji minima kaip nežinomos kilmės skulptūra.

¹ Kauno istorijos muziejaus eksponatų priėmimo aktas, 1958 m. birželio 6 d., *Vytauto Didžiojo karo muziejus*.

² R., Valinčiūtė, Bažnytinio meno muziejaus rinkinys: nuo istorijos iki rekonstrukcijos, *Logos*, 2001, Nr. 26, p. 183.

³ Sąrašas daiktų, kurie išardžius Kauno Bažnytinio meno muziejų ir kurie 1941 m. kovo 4 d. Kultūros Paminklų apsaugos įstaigos paimti apsaugon iš raudonarmiečių užimtų Kauno kunigų seminarijos rūmų, *Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvas*, f. NM, apr. m, b. 139, l. 20. Už šią nuorodą dėkoju dr. S. Smilingytei-Žeimienei.

⁴ R. Valinčiūtė, Bažnytinio meno muziejaus..., p. 183–184.

⁵ Sąrašas daiktų..., l. 24.

⁶ R. Valinčiūtė, Bažnytinio meno muziejaus..., p. 184.

⁷ *Ibid.*, p. 178.

⁸ Kauno istorijos muziejaus eksponatų priėmimo aktas.

⁹ M. Matuškaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius, 2007, p. 190; R. Valinčiūtė, *Bažnytinio meno muziejaus rinkinio rekonstrukcija: nuo istorijos iki įvertinimo*, magistro darbas, Kaunas, 2001, p. 100.

1 pav. Balninkų Rūpintojėlio skulptūra, XVII a. II ketv., medis, polichromija (G. Surdokaitės nuotr., 2007)

2 pav. Nugarinė skulptūros pusė (G. Surdokaitės nuotr., 2007)

SKULPTŪROS APRAŠYMAS

Išlikusiuose Balninkų bažnyčios 1783, 1830, 1844 m. vizitacijos aktuose Rūpintojėlio skulptūra neminama¹⁰. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) bažnyčių inventoriuose ir vizitacijos aktuose labai retai aprašoma nealtorinė skulptūra. Nereikia atmesti prielaidos, kad skulptūra jau vėliau galėjo patekti į bažnyčią iš kokios nors kitos nežinomos šventovės.

Balninkų Rūpintojėlio skulptūra – XVII a. II ketvirčio kūrinys. Skulptūra gausiai polichromuota, jos nugarinė pusė kruopščiai modeliuota ir tai ypač būdinga nealtorinėms skulptūroms. Gana aukšta (104 cm aukščio) sėdinčio Kristaus figūra išdrožta profesionalaus amatininko. Skulptūros plastika būdinga ankstyvajam Lietuvos barokui. Frontali, kiek į priekį palinkusi Kristaus figūra sėdi ant nugenėto kelmo. Kūno proporcijos beveik taisyklingos, kiek padidinti Kristaus delnai ir pėdos (dalis dešinėsios pėdos yra nulūžusi). Kiek ilgesnių proporcijų kairė ranka priglausta prie skruosto. Kairioji koja padėta ant akmens. Dešinioji Kristaus ranka nuleista ant dešinės kojos, rankų pirštai remiasi į perizonijaus draperiją. Plastiška linija pavaizduotas perizonijus yra permestas per kojas, nugarinėje dalyje jis nusmukęs itin žemai, apnuogindamas Kristaus sėdmenis.

¹⁰ 1783 m. Balninkų bažnyčios vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3488, l. 51v; 1830 m. Balninkų bažnyčios vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 241, l. 179–192; 1844 m. Balninkų bažnyčios vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 258, l. 145–151.

Išryškinti kūno raumenys formuojami aptakiomis, nugalintomis formomis. Archajiškomis, dar Lietuvos gotikai būdingomis išraiškos priemonėmis modeliuota krūtinės arka ir pilvas. Figūros nugara pavaizduota anatomiškai teisingai, nuosaikiai išryškinti raumenys. Šios formos kontrastuoja su plaukų ir kelmo žievės traktuote. Griežti, vos vinguriuojantys kelmo žievės rantai formuoja ritmiškas vertikalias linijas. Smulkūs išraižyti grioveliai kuria puošnią, kelmo žievę imituojančią paviršiaus faktūrą. Minkštos viršutinės skulptūros dalies klostės švelnina griežtą jų kontūrą bei išryškina kelmo medžiagiškumą.

Kiti kūrinio plastikos bruožai taip pat atspindi XVII a. II ketvirčio skulptūros raidos etapus. Kristaus veidas ramus, susimąstęs, pailgas, siauras, su stamboka nosimi. Pailga, smaila, pusiau skelta, smulkiomis, vos banguotomis sruogelėmis raižyta barzda ir ūsai, burna maža, akys paryškintos – įprasti šio laikotarpio skulptūrų elementai. Kristaus plaukai išraižyti smulkiomis grioveliais, kurie formuoja griežtas, vos banguojančias tris stambesnes sruogas. Erškėčių vainikas stambaus pynimo, priekinėje dalyje nulūžęs. Dalis vainiko, matyt, buvo prarasta pokariu, kai skulptūra buvo saugoma Kauno kunigų seminarijos patalpose, nes 1943 m. darytoje nuotraukoje¹¹ Kristaus erškėčių vainikas buvo dar visas.

Kristaus figūrai nebūdingi individualūs charakterio bruožai, jie apibendrinti, dvelkia šaltu racionalumu ir susikaustymu.

IKONOGRAFIJA

Buvusioje LDK teritorijoje išliko tik vienas XVI a. pradžios Rūpintojėlio atvaizdas Vilniaus bernardinų bažnyčioje. Šiandien nėra žinių, ar iki to laikotarpio būta Rūpintojėlio atvaizdų bažnyčiose ar privačiuose namuose. Taip pat sunku pasakyti, kiek ir kokių atvaizdų būta XVI a. pradžioje – XVII a. pradžioje LDK. Tačiau XVII a. Rūpintojėlio ikonografinis tipas išplito visoje LDK. Jis ne visai atitiko potridentinės katalikiškos dailės sampratą, kai buvo reikalaujama sekti Šventojo Rašto istorija, bet kai kurie Biblijoje neegzistuojantys atvaizdai vis dėlto buvo leistini. Potridentinės dailės apologetas Johanas Molanas (Johanes Molanus, 1533–1585) remdamasis Šventuoju Raštu aiškino daugelio atvaizdų tinkamumą „neišsprususiai liaudžiai“. 1570 m. Liuvene išleistame traktate „De historia SS. Imaginē et picturarum“ jis rašė: „Nors ant akmens sėdinčio Kristaus atvaizdas yra dažnas bažnyčiose, jis neturi paliudijimo Šventajame Rašte, tačiau neabejoju, kad pamaldžiai ir patikimai yra paimtas iš kitur“¹².

Rūpintojėlio atvaizdai Abiejų tautų respublikoje plito XVI a. pabaigoje – XVII amžiuje. XVI–XVII a. sandūroje Rūpintojėlio skulptūros atsirado Rusų (Volkovisko r., Baltarusija) ir Kražių benediktinių (?) bažnyčiose. Jau XVII a. I pusėje tokie atvaizdai buvo Aleksandra-vėlės, Balninkų, vėliau – Kauno bernardinų, Kriaunų, Vidiškių bažnyčiose¹³. Iš archyvinių šaltinių žinoma, kad Rūpintojėlio atvaizdų (skulptūrų ir paveikslų) XVII a. būta Čekiškės¹⁴, Gargždų¹⁵, Kamajų¹⁶, Rietavo¹⁷, Surviliškio¹⁸, Švėkšnos¹⁹, Turgelių²⁰ ir kitose bažnyčiose.

¹¹ R. Valinčiūtė, Bažnytinio meno muziejaus..., p. 187.

¹² „Imago Christi super petram sedentis, quae utcunq̄ frequens est in ecclesiis, non habet testimonium in scriptura sacra, non dubito, tamen quin alicunde et pie et probabiliter est desumpta“ (cit.: T. Dobrzeński, Chrystus Frasobliwy w literaturze średniowiecznej, *Biuletyn Historii Sztuki*, 1968, Nr. 3, s. 279).

¹³ Šios skulptūros išlikusios ir saugomos įvairiuose respublikos muziejuose.

¹⁴ 1677 m. Čekiškės bažnyčios vizitacija, *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (toliau – KAK), b. 139, l. 45.

¹⁵ 1705 m. Gargždų bažnyčios vizitacija, KAK, b. 140, l. 1.

¹⁶ 1654 m. Kamajų bažnyčios vizitacija, *VUB RS*, f. 57, b. B. 53–42, l. 915.

¹⁷ 1676 m. Rietavo bažnyčios vizitacija, KAK, b. 138, l. 50.

¹⁸ 1654 m. Surviliškio bažnyčios vizitacija, *VUB RS*, f. 57, b. B. 53–42, l. 832.

¹⁹ 1676 m. Švėkšnos bažnyčios vizitacija, KAK, b. 138, l. 86.

²⁰ 1654 m. Turgelių bažnyčios vizitacija, *VUB RS*, f. 57, b. B. 53–42, l. 843.

Rūpintojėlio ikonografinis tipas dažniausiai randamas tose bažnyčiose, kuriose vyravo Kristaus temai skirti kūriniai (dažniausiai pasijiniai) arba buvo bent keletas christologinės ikonografijos pavyzdžių.

Jau užsiminta, kad Rūpintojėlio ikonografija neatitinka aiškaus Kristaus gyvenimo epizodo. Jo gyvenimo istorijoje, aprašytoje mistikų ir devocinėje literatūroje, taip sėdintis susimąstęs Kristus dažniausiai vaizduojamas keliose scenose: visų pirma – nuplakimo, antra – Jėzaus kalėjime, trečia – Kryžiaus kelio metu, kai Kristus pavargęs atsėdėdavo pailsėti, ir ketvirta – pasiruošimo Nukryžiuvimui scenoje. Dailėje toks atvaizdas, tik jau su Nukryžiuvimu metu padarytomis žaizdomis, aptinkamas ir *Skausmo vyro* tematikoje. Literatūriniuose tekstuose ir dailėje Rūpintojėlis dažniausiai aprašomas ir vaizduojamas sėdintis ant akmens, tačiau dviejose iš minėtų scenų akmuo gali būti pakeičiamas kelmu. Viena šių scenų – tai Nuplakimo scena. Meditacinėje literatūroje rašoma, kad Kristus po nuplakimo buvo pasodintas ant purvino kelmo. Antai 1740 m. Minsko jėzuitų kolegijos rektoriaus (1740–1748) jėzuito Jono Zrzelskio leistoje knygelėje „Bolesław albo Krol Bolesci Jezus Christus“... rašoma: „Bet nedidelė duoklė šio Pono, kurio sostinė Dangus, o Žemė pakojis, vietoj nuostabaus sosto, išpuošto sosto, ant kelmo arba akmens purvu ištepto sodina“²¹.

Kita scena – Kristus, pasodintas ant kelmo Golgotos kalne, apmąsto savo kančią, kol vyksta paruošiamieji Nukryžiuvimui darbai. Ši susimąstymo poza išreiškia skausmą ir vienvatę. Nuo vėlyvųjų viduramžių keitėsi Kristaus įvaizdis. Palaipsniui vis labiau imta pabrėžti Kristaus-Žmogaus sampratą. Kančios cikle Jėzus vienišas, visų apleistas neša savo sunkų jungą taip, kaip aprašyta Raudų knygoje: „Gera žmogui jaunystėje / nešti jungą, / Tesėdi jis vienas tyloje, / kad jungas jam sunkus“²². Taip sėdintis nusiminęs, išsigandęs, sielvingas Kristus mąsto apie jo laukiančias Nukryžiuvimui kančias. Rūpintojėlio ikonografinio tipo tyrinėtojai cituoja Morkaus evangelijos žodžius, kuriais Kristus pasakęs apie save: „Mano siela mirtinai nuliūdusi“²³. Kelmas šioje scenoje simbolizuoja medį, iš kurio buvo padarytas kryžius.

Galima teigti, kad Balninkų Rūpintojėlio skulptūra vaizduoja susimąščiusį sėdintį Kristų dar iki nuplakimo momento. Ant Kristaus kūno, skirtingai nei kitose skulptūrose, nėra kraujo pėdsakų. Kraujo lašeliai nurodo jau įvykusį veiksmą.

Ant kelmo sėdinčio Rūpintojėlio ikonografija yra labai reta. Tik keliuose pavieniuose pavyzdžiuose vaizduojamas Susimąstęs Kristus. Pirmasis pavyzdys – XVI a. I pusės flamandų grafiko Sandres'o Alexanderio von Brugsalio raižinys „Sėdintis skausmo vyras“²⁴. Čia Kristus sėdi ant kelmo su Nukryžiuvimu metu padarytomis žaizdomis. Dešinė jo koja padėta ant akmens, šalia kairiosios pavaizduota Adomo kaukolė. Viršutiniuose raižinio kampuose – medalionai su angelų figūromis. Virš Kristaus galvos išraižyti žodžiai „Ego dormio cor meū vigilat“ („Aš miegu, o širdis mano budi“).

²¹ „Aza nie wielka trybulcy za tego Pana, ktorego ftolica Niebo, a ziemia podnofzkiem, miafsto wspanialego tronu, przybranego majestatu, na pnui, czyli kamieniu w bloćie ukalanym ładzają“ (*Bolesław albo Krol Bolesci Jezus Christus Cierpiący y umierający za Narod Ludski, Niegdy w Husseyskim Pácyenćie Figurowany. Postnemi o Męce Páńskiey Exhortacyami Przedrukowany. Za żądaniem y nádaniem jedney świątobliewey Grzesnice do uwagi Nábożnym Duszom Podany W. X. Jana Zrzelskiego Soc: Jesu. Ná ten czás Rektora Collegium Mińskiego, W Wilnie w Drukárni J. K. M. Akadémickiey Soc: Jesu. Roku 1740, s. 143*).

²² Rd 3, 27, 28.

²³ Mk 14, 34; T. Dobrzeńiecki, Wybrane zagadnienia ikonografii pasyjnej w stuce polskiej, *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, pod red. H. D. Wojtyński, J. J. Kopia, Lublin, 1981, s. 139.

²⁴ F. W. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings Engravings and Woodcuts ca. 1450–1700*, vol. XIII. Amsterdam: Menno Hertzberger, p. 180, il. 285.

Kitas kūrinys – tai skulptūra Rutkų bažnyčioje (Lvovo aps., Ukraina). Ši XVII a. II ketvirčio skulptūra, praradusi savo pirminę aplinką, dabar stovi vienoje neobarokinio altoriaus, piršto apie 1870 m.²⁵, pusėje, kitoje altoriaus pusėje stovi Skausmingosios Dievo motinos skulptūra. Savo pirminę aplinką praradusi ir Balninkų bažnyčios Rūpintojėlio skulptūra. Jos negalime rekonstruoti ir pasitelkę archyvinius šaltinius, todėl šiame straipsnyje nagrinėjama tik dabar matoma ikonografija ir jos prasmė.

Svarbi Balninkų Rūpintojėlio skulptūros ikonografijos detalė – Kristaus nuogumas. Jau buvo minėta, kad nuogas Kristus kūnas pridengtas tik permesta per kojas perizonijaus draperija. Nugarinėje dalyje ji apnuogina Kristaus sėdmenis. Kristaus išsirengimas yra vienas iš jo kankinimo būdų. Baroko religinėje literatūroje dažnai pabrėžiama, kad Kristus viešas išsirengimas sukėlė jam dvasines kančias, kurios didesnės už patirtąsias fizines: „nors nuo baisių smūgių skauda, tačiau dar didesnę skausmą kelia išsirengimas“, – sako Kristus viename Kazimiero Vijūko-Kojelavičiaus pamokslo tekste²⁶.

Jėzuitas J. Zrzelskis 1740 m. rašė: „Niekas negali būti sunkiau garbingam žmogui už sumišimą ir viešą sugėdijimą <...>. Žmonės trokšta mirties nei gėdos. Didžiausia gėda būna dėl nuogumo ir apnuoginimo“²⁷.

Kristus kentėjo tokias dideles dvasines kančias dėl to, kad pats buvo be nuodėmės. „Naujasis Testamentas aiškiai teigia, kad Jėzus nenuodėmingas“ (Žyd. 7, 26; 1 Pt 1, 18; 2, 22, 1 Jn 3, 5)²⁸. Konstantinopolio II Susirinkimas (553) patvirtino teiginį, kad Jėzui nebuvo būdingas joks polinkis į nuodėmę arba geidulius. „Ši tobula Jėzaus prigimties harmonija teologiškai paaiškinama gimtosios nuodėmės nebuvimu jame“²⁹.

Jėzuitas, retorikos specialistas K. Vijūkas-Kojelavičius pastebi, kad buvo ir kankinių mergelių, kurios kentėjo apnuogintos, tačiau Kristaus kančios buvo didesnės. „Nors buvo kankinės, kurios tokius apnuoginimus kentėjo, bet su tokiu sugėdinimu, su tokia gėda nieks negalėjo kentėti, nes niekas neturėjo ir negalėjo turėti tokios tyros sielos, taip susigėstančios“³⁰. Kristus apnuoginamas tam, kad patirtų didesnes kančias, didesnę gėdą, didesnę skausmą. J. Zrzelskio tekste Kristus kalba Dovydo lūpomis³¹: „Nuolat yra mano akivaizdoje mano neslovė ir sugėdinimas dengia mano veidą“ (Ps 43, 17)³².

Kristaus nuogumas atvaizde – kenozė, tai yra sąmoningas mirties pasirinkimas, savęs apiplėšimo ir atsisakymo momentas. Savęs apiplėšimas – tai šlovingosios būties pas Dievą atsisakymas, Dievo pavidalo išmainymas į vergo egzistenciją dėl žmonių³³. „Jis, turėdamas Dievo prigimtį, / godžiai nesilaikė savo lygybės su Dievu, / bet apiplėšė pats save, / priimdamas tarno išvaizdą“ (Fil 2, 6–7). Krikščioniškosios dailės tradicijoje nuogumas yra vergo arba

²⁵ M. Walczak, Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Rudkach, *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków, 1999, cz. I., t. 7, s. 310.

²⁶ *Kazania o Męce Panskiej przez Kazimierza Wiuuka Koiałowicza Societatis Iesu*, S. Theol: Doctorá, Ordynaryjnego w Kościele Wileńskim S. Ianá v Fary Káznodzieię, Do Ludu ná wielki piątek miane, Teraz świežo po śmierci iego do druku podáne, Zá pozwolieniem Przełożonych Duchownych. W Wilnae w Drukárni Acad. Soc: IESV, Roku P., 1675, p. 43.

²⁷ *Bolesław albo Krol Bolesci Jezus Christus...*, p. 99.

²⁸ J. Dupuis, *O jús kuo mane laikote? Kristologijos įvadas*, Vilnius, 2004, p. 209.

²⁹ *Ibid.*, p. 210.

³⁰ *Kazania o Męce Panskiej...*, p. 45.

³¹ *Bolesław albo Krol Bolesci Jezus Christus...*, p. 99.

³² Cit. *Šventasis Raštas. Senasis Testamentas*, vert. J. J. Skvireckas, Vilnius, 1999, t. 2, p. 399.

³³ H. Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas, 2003, p. 275.

pažemintojo požymis. „Jūs gi pažįstate mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus malonę ir žinote, jog jis, būdamas turtingas, dėl jūsų tapo vargdieniu, kad jūs taptumėte turtingi per jo neturtą“ (2 Kor 8, 9). Teologijos istorijoje kenozė, kaip ryškiausia meilės apraiška, nuolat buvo bei yra pabrėžiama kalbant apie Jėzaus solidarumą su pažemintaisiais³⁴.

Taip stipriai apnuoginto Rūpintojėlio skulptūros yra itin retos. Nežinia, kaip Balninkų skulptūra, tačiau kitos panašios ikonografijos skulptūros vėliau, XVIII–XIX a., buvo rengiamos medžiaginėmis drabužiais. Paprastai skulptūros turėdavo po keletą ar keliolika įvairiaspalvių apsiaustėlių, kurie buvo derinami pagal liturginio kalendoriaus nurodomas spalvas. Jau XVII a. pradėta rengti stebuklais ir malonėmis pagarsėjusią Rasų Rūpintojėlio skulptūrą. Žinoma, kad XIX a. rengtos Kriaunų ir Gruzdžių apnuoginto Kristaus Rūpintojėlio skulptūros. XIX a. vidurio – XIX a. pabaigos Gruzdžių Rūpintojėlio skulptūra yra analogiška Balninkų bažnyčios skulptūrai. Čia perizonijaus draperija dengia Kristaus priekį, o nugarinėje dalyje matyti apnuoginti sėdmenys. Matyt, tikintiesiems nebuvo priimtini apnuoginto Kristaus paveikslai ir skulptūros. XVIII a. viduryje išplinta Rūpintojėlio su apsiaustu ar ilgu drabužiu ikonografinė atmaina, kuri buvo daug populiariesnė ir įgavo didesnį atgarsį liaudies dailėje. Lietuvoje pasitaikydavo ir neaiškios ikonografijos apnuoginto Kristaus atvaizdų. Vienas toks atvaizdas minimas 1802 ir 1841 m. Surviliškio bažnyčios dokumentuose³⁵.

IŠVADOS

Prieš Antrąjį pasaulinį karą Balninkų Rūpintojėlio skulptūra priklausė Bažnytinio meno muziejui, karo metais – Religinės dailės muziejui. Po karo kurį laiką ji buvo saugoma Kauno kunigų seminarijoje. 1958 m. skulptūra pateko į tuometinį Kauno istorijos muziejų, šiuo metu yra Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Šiam XVII a. II ketvirčiu datuojama kūriniui būdinga ankstyvojo LDK baroko plastika.

Sėdinčio ant kelmo Rūpintojėlio ikonografija yra labai reta. Žinomi tik pavieniai pavyzdžiai, kai taip vaizduojamas Susimąstęs Kristus. Literatūrinuose tekstuose ir dailėje Rūpintojėlis dažniausiai vaizduojamas sėdintis ant akmens, tačiau Nuplakimo ir Nukryžiovimo laukimo scenoje akmuo kartais pakeičiamas kelmu. Meditacinėje literatūroje rašoma, kad Kristus po nuplakimo buvo pasodintas ant purvino kelmo. Nukryžiovimo laukimo scenoje kelmas simbolizuoja medį, iš kurio buvo padarytas kryžius.

Svarbi Balninkų Rūpintojėlio skulptūros ikonografijos detalė – Kristaus nuogumas. Kristaus išrengimas yra vienas iš jo kankinimo būdų. Baroko religinėje literatūroje dažnai pabrėžiama, kad Kristaus viešas išrengimas sukėlė jam didesnės moralines kančias už patirtąsias fizines. Kadangi Kristaus nuogumas nebuvo priimtinas vaizdavimo būdas, XVIII a. viduryje išplinta Rūpintojėlio su apsiaustu ar ilgu drabužiu ikonografinė atmaina. Ji buvo daug populiariesnė ir įgavo didesnį atgarsį liaudies dailėje.

Gauta 2008 06 30
Parengta 2008 07 10

³⁴ Ibid.

³⁵ 1802 m. Surviliškio bažnyčios inventorius, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 327, l. 33; 1841 m. Surviliškio bažnyčios vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 253, l. 544v.

GABIJA SURDOKAITĖ

The Balninkai Christ in Distress sculpture

Summary

The Balninkai Christ in Distress sculpture is kept at the Vytautas the Great Military Museum (inv. No. BM-85). Until recently, it has been unknown from which church and how this item has been brought to the museum. Before World War II it belonged to the Church Art Museum and during the war to the Religious Art Museum. After the war, for some time it was kept at the Kaunas Theological Seminary. In 1958, the sculpture was brought into the then Kaunas Historical Museum.

In the paper, the iconography and iconology of the Balninkai Christ in Distress are analysed. The content and meaning of the sculpture are revealed in the religious context of the Baroque epoch. The iconography of the Christ in Distress sitting on a stump is extremely rare. Only single examples are known when Christ in Distress is presented in such a manner. In literature and art, Christ in Distress is most often represented as sitting on a stone. However, in the scenes of Flagellation and Awaiting for Crucifixion, the stone may be replaced by a stump. The meditative literature says that after flagellation Christ was seated on a dirty stump. In the scene of Awaiting Crucifixion, the stump symbolizes a tree from which the cross was constructed.

Another significant detail of the Balninkai Christ in Distress sculpture is the nakedness of Christ whose body is covered solely with a perizonium drapery thrown over the legs. On the back side it slipped down so much that Christ's buttocks are seen. Christ's undressing was one of the way of His torturing. The baroque religious literature often emphasises that public denudation caused the moral sufferings which to Christ were more painful than His physical torments.